

Кур'єр Кривбасу 15—16 '94

рафічно переписавши, поему октав «Зимовий псалом» — і всі вони кажуть мені про хороше майбутнє...

Ось воно — під намерзлим камінням, у смертній Долині, де канітали нової секти із сталевую послідовністю здійснюють наше животіння в «Плані У» — умертвляючи, угроблюючи, ув'язнених під погребний псалом крижаних вітрів... Дрижаків ніби й не чую. Взамін — мигтить у мозку, народжується за-

ключна кода недописаної «Вовчої балади»:

Я виріс... О старі бори!
В кулак ту істину збери:
Як світ погасне в круговерті,
Не дайся злобному, і в смерті
У горло впиєся — і помри...

7.

...Я отямився від удару прикладом. Намагаюсь сказати: «Залиште мене. Я хочу замерзнути». Мене підхоплюють свої. Бригада вже вишикувана, і нас чимдуж поганяють до табору.

Що там? Якась тривога?..
Дійсно — вперше (тож для глу-

му) на вахті нас зустрічає радіобадьорим піснетвором:

«Мы—крепки, как скалы,
Нас нельзя сломить,
Потому, что Сталин
Научил нас жить!..»

Оплески залу обірвали мої спогади. На сцену несуть квіти, дарують їх рідним репресованих. Нехай ті квіти ляжуть у підніжжі скорбного Хреста-Розп'яття — «Української Голгофи». Під ним — скільки відомих імен, і скільки зовсім не знаних...

Хризантеми, що подарувала мені дівчинка, в думках кидаю в найглибший шурф під найвищою горою в околицях Нориллага...

«ЗАКРУЧЕНО ПО-ЗВІРЯЧОМУ...»

ГОЛОДОМОР НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В 1932-33 РОКАХ

Василь МОСКАЛЕНКО
м. Кривий Ріг

В умовах економічного спаду, зниження життєвого рівня народу, непростого і виснажливого процесу демократизації суспільних стосунків відбувається динамічний і водночас драматичний процес реалізації істини, повернення до історичної справедливості в житті України. Руйнуються стереотипи, відмирають догми, привселюдно визнаються політичні, економічні та ідеологічні помилки, допущені при будівництві «світлого майбутнього». Однак ми бачимо, наскільки важко і болісно проходить реанімація нашої розтерзаної та розіп'ятої історії, переосмислюється наше суперечливе, часто скорботне, минуле.

Однією з найбільш скорботних і трагічних сторінок історії українського народу є голод в Україні 1932—1933 років. Понад півстоліття ця тема замовчувалася у вітчизняній історіографії, що заважало науковому осмисленню та об'єктивній морально-політичній оцінці цієї народної трагедії. Хоча у цьому немає нічого дивного.. Адже для реалізації «великої мети» у життя був запущений принцип Макіавеллі: «Добра мета виправдовує погані засоби» Народ примушували сприймати на віру ті чи інші апаратні постулати і беззастережно їм слідувати. Саме в такому лицерному поєднанні політики і моралі, коли містична соціалістична ідея запанувала над свідомістю і буттям народу, почала формувати-

ся не вельми приваблива, як виявляється, наша історія соціалістичного будівництва.

Намагаючись нічим не затьмарити «успіхів соціалістичного будівництва» партійно-державне керівництво наклало табу на тему голоду. Про страшне лихо не дозволялося відкрито говорити, бодай навіть згадувати в газетах, офіційних документах. Зарубіжна ж інформація кваліфікувалася як інсинуації. Згодом категорична заборона перетворилася на політичну установку, ідеологічну догму і набагато пережила своїх творців. Не зруйнувала її і пора хрущовської «відлиги». Лише в умовах становлення української держави став можливим процес ліквідації цієї «білої плями» історії, навколо якої не раз кипіли пристрасті.

Феномен тривалого приховування від громадськості соціального лиха таких гігантських масштабів і наслідків криється перш за все в тоталітарному, закритому характері тогочасної радянської держави, намаганні прикрасити кричущі деформації суспільного розвитку. А слідування давній забороні у післякультові часи пояснюється надто зтяжним вивільненням громадської свідомості з-під впливу догматів сталінщини.

Проте і найсуворіше вето не могло викоринити з народної пам'яті спогади про голод. Розповіді про цю драму передавалися від старших до молодих, знайшли відображення в усних переказах, художніх творах. Страхітлива трагедія голоду в Україні та в інших регіонах радянської держави викликала щи-

ре співчуття світової громадськості. Час від часу зацікавленість до цієї болючої проблеми то згасала, то спалахувала з новою силою, досягши апогею на початку 80-х років, коли широка зарубіжна громадськість відзначала піввікову дату голодомору в Україні. За кордоном ця тема породила величезну кількість історіографічних та публіцистичних видань, було видано чимало спогадів і документів. За кордоном про голод писали О. Субтельний, Пріцак, Лін Віола, Сергій Максудов, Роберт Ульям Девіс, Р. Конквест та ряд інших дослідників. Вивченням голоду в Україні 1932—1933 років займаються науковці: Бірмінгемського університету (Великобританія), Українського дослідницького інституту Гарвардського університету (США), у вузах Канади, Австралії. Тривалий час працювала комісія, очолювана Д. Мейсом, при конгресі США по вивченню голодомору в Україні у 30-ті роки.

У той же час радянські історики, як і раніше, обходили проблему голоду або ж усупереч істині, спростовували «фальсифікаторські вправи» зарубіжних авторів. Лише у грудні 1987 р. у республіці було офіційно визнано, що наприкінці 1932 — на початку 1933 років були серйозні продовольчі труднощі, а в ряді сільських місцевостей і голод. Відтоді вчені, публіцисти вже чимало зробили для висвітлення цієї складної теми, для відродження історичної пам'яті про народну драму. З'явилися перші дослідження про голодомор українських істориків: М. І. Панчука,

С. С. Діброва, С. В. Жульчицького, І. К. Рибалка, В. І. Марочка, Е. П. Шаталіна та інших. В них розкриваються соціально-економічні та політичні передумови голоду, криза в сільському господарстві в 30-ті роки, численні людські втрати. В цих працях дається політична оцінка цієї трагедії, розкриті її справжні причини, названі безпосередні винуватці.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники голоду в Україні з'ясували і юридично обґрунтували той факт, що в селі на протязі 1932—1933 рр. був послідовно реалізований геноцид українського народу, в результаті якого було піддано руйнації генофонд одного з найбільших європейських народів. Поділяючи думку істориків, можна стверджувати, що голодомор був викликаний соціально-економічною політикою, яка проводилася в тоталітарній державі партійно-бюрократичним апаратом. В основі цієї політики лежали насильницькі методи колективізації, масове розкуркулення, проведення пагубних для селянства хлібозаготівельних кампаній.

На початку січня 1930 р. у Криворізькому окрузі, де керівництво окружному партії більшовиків взяло курс на завершення колективізації до весняних польових робіт, розгорнулася галаслива пропагандистська кампанія. Сторінки місцевої газети «Червоний гірник» були заповнені підбірками матеріалів від гаслами: «Будьте пильні до класового ворога!», «Женіть глітайню з соціалістичного села!», «Куркулів — за межі колгоспних ланів!». Там же давались конкретні поради, як шляхом розкуркулення посилити темпи колективізації. У Зав'ялівській сільраді Софіївського району селяни не поспішали подавати заяви до колгоспу. Тоді 22 січня зібрався розширений пленум сільської ради, який ухвалив розкуркулити 16 господарств. Після цього протягом трьох днів усі бідняки і середняки вступили в ТСОЗ. У селі Боковому Долинського району після розкуркулення до колгоспу зразу вступило 80% господарств, до 1 лютого — колективізовано 100% господарств. («Червоний гірник, — 1930, — 29 січня.)

Г. К. Орджонікідзе, який виїхав на Україну для подання допомоги партійним організаціям у виправленні помилок і перегинів, 22 березня 1930 р. повідомляв з Криворізького округу по прямому проводу Й. В. Сталіну та С. В. Косіору: «Тут закручено по-звірячому: колективізовано 100%. Окремим, хто виходить з колгоспу, не видають ні коня, ні насіння... Вважаю, що в окрузі становиться серйозне».

Виходячи з позицій комплексно-

історичного висвітлення трагедії, ми вирішили надати перевагу історичним фактам.

Документ № 1.

З інформаційного бюлетеня Наркомзему УРСР про розкуркулення та опір селян у ході суцільної колективізації.

Січень-лютий 1930 р.

29 січня 1930 р. ...Розкуркулювання на Україні вже почалося. І перший найрішучий крок в цьому зробило Криворіжжя. Тут протягом декількох днів цілком провели розкуркулювання глітая. На глітая наступило все трудове селянство. Розкуркулювання, що організаторами його були сільради та комнезами, проводили на базі якнайширшої масовості. Загальні збори бідноти, незаможників, середняків та жінок, вітаючи суцільну колективізацію, виносили постанови про одбирання у глітай всіх засобів виробництва. Після цього накресливали певний день та годину розкуркулення і розподіляли актив бідняків та середняків по кутках і кварталах, де містяться глітайські господарства. В зазначений термін актив приходив до глітая і описував його майно. Це майно негайно ж збиралося, бра-лося на облік та передавалося до усупільненого фонду колективів. Тим часом на селі проходили безперервні зібрання й тривав запис до колективів. Треба підкреслити, що розкуркулювання викликало таке піднесення серед трудящого селянства, що подекуди протягом 2-х днів % усупільнених господарств збільшився в 5 разів.

22 лютого 1930 р. ...В Грушівській сільраді на Криворіжжі брав участь у розкуркуленні злісний глітай, що його грушівська біднота давно домагається виключити з СОЗу. Але з ним нічого робити не можна, бо він в пошані у голови сільради.

Центральний державний архів вищих органів України (далі ЦДАВО) ф. 27, оп. 11, спр. 1557, арк. 76, 78.

Документ № 2.

Інформаційний лист керівництва Криворізької окружної контрольної комісії [ОКК] до ЦКК КП(б)У про колективізацію та розкуркулення селян в окрузі.

**22 лютого 1930 р.
Цілком таємно**

Хлібозаготівельна кампанія цього року в округу пройшла під знаком рішучої боротьби з капіталістичним елементом. Мобілізація мас на перехід до соціалістичного ведення господарства, мобілізація членів партії на хлібозаготівлі допомогли оживити роботу осередків, зміцнити боєздатність організації, а разом взяті, включаючи сюди і чистку партії й чистку апарату, що проводилася під знаком боротьби з

Кур'єр Кривбасу 15—16 '94

опортунізмом, косністю і бюрократизмом, перекрученнями, дало такі результати: а) 100% виконання плану хлібозаготівлі; б) колективізовано 98% господарств; в) усупільнення 97% площі і 98% тяглової сили, і, нарешті, усупільнення на 100,3% посівного зерна на весняну посівну кампанію (по пшениці — 80%). Зазначені відомості по посів-матеріалу наводяться на 20 лютого.

Бурхливе зростання колективізації в округу поставило питання про ліквідацію куркуля як класу. Виступи Сталіна на конференції марксистів-аграрників і передові статті газети «Правда» і т. д. нами враховані й ОКК розгорнула широку масову роботу (конференції селян, інтелігенції по районах, молоді, а потім і окружні конференції) по підготовці мас до розкуркулення. ОКК брала активну участь як у хлібозаготівлі, посівкампанії, так і в роботі по розкуркуленню. Більша половина працівників КК керувала на місцях розкуркуленням, а також був у районі і розкуркулював.

Результати розкуркулення такі: а) 40 тис. чол. робітників, батраків, бідноти і середняків брали участь у розкуркуленні. Лише одиначі знайшлися з партійців, які ухилялися від розкуркулення або проповідували, що слід пообережніше, мовляв, залишайте і по корівці і по коняці.

б) Куркуль, побачивши, що наступає маса, не смів опиратися. Він, скрегочучи зубами, мовчав, було тільки 3—4 випадки опору (не пускав у двір, закрив хату і спроба завдати побоїв бригаді).

в) Розкуркулено по округу 4000 господарств, або 3,7%, тобто 95% куркулів-експертників.

г) За приблизними підрахунками, конфісковано 4000 коней і стільки ж корів, близько 4000 хат і майже 5000 різних інших будівель. Понад 125000 пудів зерна (це після хлібозаготівлі), тисяч 15 різних с/г машин, близько 3000 ов'язць, понад 1000 свиней, тисяч 20—30 грошей та облігацій і різного іншого майна. В окремих куркулів знайшли по 150 пар нижньої білизни, по 10—12 пудів сала, по 3—5 пудів коров'ячого масла, по 1000 метрів мануфактури. Основна маса передана в колективи. Близько 300 корів передано молочним фермам, гроші — на трактори. Батрак і бідняк безбоязно вселявся у куркульську хату.

д) Середняк, звільняючись від впливу куркуля, швидше пішов у колектив. Так, до розкуркулення було близько 40% дворів об'єднано,

Кур'єр Кривбасу 15—16 '94

після розкуркулення відразу ж, через 5—10 днів, ми добилися колективізації 79%, припинилося розбазарювання худоби.

На днях я брав участь у районі в проведенні зборів бідноти і СОЗів — про виселення куркуля. Підкреслюю, що побоювання декого про те, що біднота і созівці не будуть активні при обговоренні про виселення, провалилося, настроїй краще за все визначити такими 2 моментами:

1) по Широківському району (де я був) з 8000 учасників на зборах голосували проти виселення лише 3 чол., та й то проти окремих кандидатур; 2) до списку, наміченого в районі в 150 чол. актив намітив 20 чол., а на зборах бідноти і созівців, якщо враховувати й зміни, то близько 70 чол. (змінили чоловік 20 по району: по старості, вдів і т. д.) Настроїй такий: «Геть їх, щоб вони нам не заважали!»

Були окремі викривлення під час розкуркулення, подекуди зачепили середняка, дана директива про виправлення. По Божедарівці я сам перевіряв, як підійшли до розкуркулення, і там господарств 10—15 зразу відновили. По Широківському району також 5—6 господарств відновили.

У Софіївському районі по Авдотіївській сільраді голова сільради, секретар сільради і ряд бідняків вирішили додатково розкуркулити і 15—19 лютого 1930 р. пішли вночі по ряду середняків, і навіть бідняків, почали розкуркулювати, причому до опису заносилися тільки громіздкі речі, всі цінні — гроші, цінності, облігації забирали собі в кишеню. Дійшли до того, що одну батрачку роззули. Всі вони арештовані, 20 лютого виїжджав заст. голови ОВКУ. Подекуди під час розкуркулення були спроби звести особисті рахунки, але цьому давала ся відсіч.

Зараз іде підготовка до виселення куркулів, більша частина працівників ОКК братиме участь у виселенні (розпочнеться 23—26 числа).

ОКК в цей час зосередила максимум уваги на перевірці директив до весняної посівкампанії. Перевірено: 1) засипку зерна; 2) очищення; 3) просування машин; 4) стан майстерень; 5) хід контрактації.

Зараз працює бригада над застосуванням у колгоспах форм звітності й обліку. На периферію мобілізовано 200 бухгалтерів. Бригада РСІ встановила, що подані форми з центру надто громіздкі, розраховані на середньокваліфікованого праців-

ника, крім того, не відбивають процесів праці і майже не враховують таких. Пророблені більш прості форми обліку і звітності. Прохання до вас, скликати при НК РСІ нараду чи на засіданні колегії НК РСІ заслухати нашу доповідь і розглянути форми. Далі чекати не можна, потрібно зараз же дати таку звітність, яка б могла бути заведена грамотними працівниками. За поданими формами з центру тільки для одного великого СОЗу потрібно 20 рахівників, наші ж форми зменшують до 5 чол. і більше, правильний облік буде.

Політичний настроїй села задовільний. Нині приступили до виселення куркулів. Куркуль усіма силами намагається завоювати на свій бік декого, але не вдається (докладно про виселення напишу після закінчення виселення). Куркулів багато втекло з місць проживання. В окремих місцях куркуль організує повстанки. Так, наприклад, у П'ятихатському районі куркуль Перерва разом з колишнім керівником банди Карпенком втягнули в свою організацію близько 100 чол., причому куркулів — 10—15 чол., решта ж — бідняки і середняки. Характерно відзначити, що наради проводилися у члена партії Грищенка (с. Жовте). Багато учасників — це виключені з партії. Всі вони арештовані ДПУ. Грищенко нами виключений з партії. Факт підготовки до повстання весною ДПУ встановлений.

У Казанці куркульство продовжує вести агітацію, що їх Бурдино під час хлібозаготівлі обібрав з хлібом і зараз немає на посів. Подекуди проводяться методи впливу через бригади на осіб, які не бажають вносити посівматеріал у СОЗ, витлумачити «бурдовщиною» і зводять наклеп на те, що нібито проводиться збирання під силою репресій і т. д.

На виробництві політичний настроїй можна характеризувати зростанням участі в соцзмаганні, за минулий квартал (число) учасників соцзмагання зросло на 28%, видобуток по руді виконано з перевищенням на 9%.

Але є куркульські прориви й на виробництві. Коли обговорювали на руднику (ім.) Чубаря питання про виселення куркулів, кілька робітни-

ків плакали, настроїй підкуркульникам вдалося створити неприязний. Перша декада лютого дала різке зниження видобутку. На Мопрівському руднику на зборах робітників, коли робили доповідь про розкуркулення і про збір недоїмок з непланів, кілька робітників вимагали розкуркулення комуністів і спеціалістів. На Жовтневому руднику проводиться агітація проти єдиноначальності та підриву авторитету господарників.

На «Комінтерні» (Марганець) на одній із шахт виявлено чоловік 50 серед робітників заможних і куркулів, які не один раз влаштовували волинку на руднику. Парторганізація і преса посилено ведуть роз'яснювальну роботу.

Про чистку партії завершуємо звіт, писати тут не буду, тільки скажу, що всі сили напружуємо, щоб закінчити звіт, але до строку зуміємо дати. Я вже сам також зайнявся складанням, думаю, що до 25 лютого закінчимо. Чистка апарату припинена нами до 1 березня 1930 року. Необхідно сказати, що в цей час за тих умов, у яких ми живемо в окрузі (всі сили на колективізацію, ліквідацію куркуля як класу і збір посівматеріалу), чистка плутається у ногах.

Проводимо велику роботу по обстеженню підготовки до будівництва. Закінчуються наради секції РСІ. Гозгортаємо доповіді ОКК на виробництві. Не все встигаємо зробити своєчасно, так що, якщо з чимось запізнимося, не дуже лайте.

З ком. привітом (ТРОЦЬОК).

22/11-30 р.

ЦДАВО України, ф. 539, оп. 8, спр. 1329, арк. 104—106.

Цей документ є типовим для апаратників тих часів при висвітленні становища на місцях і викликає подвійне ставлення. З одного боку, не розраховане на стороннє око завдяки грифу «секретно», повідомлення автора досить відверто подає діяльність місцевої влади як «досягнення» у виконанні директив по колективізації і розкуркуленню. У той же час — вражає беззаконня, свавілля й пряме грабінництво селян з привласненням чужого добра, на що звернула увагу при інспекції цього округу інформаційна група ЦКК КП(б)У.

ВІТАЄМО!

Редакція журналу «Кур'єр Кривбасу» та її читачі щиро вітають нашого постійного автора, сім-

феропольського поета та прозаїка, вихованця криворізької школи № 15 Федора СТЕПАНОВА з прийняттям його до Спілки письменників України!